

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ (ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ) СТАДІЇ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ НА ХАРАКТЕР ПРОТІКАННЯ КРУГООБОРОТУ КАПІТАЛУ

Наведено наукові погляди на сутність змін в кругообороті капіталу, викликаних інформаційною стадією розвитку продуктивних сил. Розглянуто елементи, закономірності та тенденції, що мають принципове значення для виявлення особливостей кругообороту капіталу в умовах сучасної стадії розвитку продуктивних сил. Визначено та пояснено основні зміни процесу кругообороту капіталу під впливом даних факторів, а також викладено переваги і недоліки таких процесів. Проаналізовано особливості кругообороту капіталу в сучасних умовах в Україні

Ключові слова: кругооборот капіталу, постіндустріальна економіка, продуктивні сили, інформаційне суспільство, науково-технічний прогрес

Постановка проблеми. На будь-якій стадії розвитку людства економічна сутність категорії “капітал” та природа його кругообороту залишаються незмінними. Однак якісні зміни продуктивних сил та удосконалення форм виробничих відносин вносять принципові зміни у процес кругообороту капіталу. Розгортання глобалізації, удосконалення інформаційних технологій, перетворення інформації на важливий фактор виробництва, утвердження нових форм бізнесу є факторами впливу, які вимагають нового бачення кругообороту капіталу та дають можливість значно розширити його розуміння.

Стан вивчення проблеми. Вченими активно досліджується поняття капіталу та його кругообороту в різних аспектах та проявах однак на сьогодні недостатньо уваги приділяється питанням впливу інформаційних технологій, сучасних комунікацій та інших досягнень прогресу на протікання кругообороту капіталу.

Метою дослідження є виявлення тих змін, які необхідно враховувати в кругообороті капіталу під впливом процесу переходу індустріальної стадії розвитку продуктивних сил в постіндустріальну (інформаційну).

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Обидва терміни – постіндустріальне чи інформаційне суспільство, що прийшли до нас із Заходу, відрізняються неточністю при їх буквальному тлумаченні. Що означає буквально “постіндустріальне суспільство”? Як суспільство може існувати без індустріальної бази? Суспільству, щоб елементарно вижити, не кажучи вже про розвиток, необхідна наявність досить потужної індустрії. Чи можна звести сутність і природу суспільства та його продуктивних сил до інформації, при всій її зростаючій значимості? Зрозуміло, що ні, тим більше, що збір, обробка, генерування інформації та організація її потоків з одного боку повинні служити цілям, які не зводяться до інформації, а з іншого боку – спиратися на матеріальний фундамент у вигляді розвинутої індустрії. Нам видається більш вдалим термін “інформаційно-індустріальна стадія продуктивних сил”, запропонований професором Брагнін Н.І. [3; с. 49].

Проблемі перегляду теоретичних основ бухгалтерського обліку в умовах глобалізації та постіндустріального суспільства присвячені дослідження Ф.Ф. Бутинця, М.П. Войнаренка, С.Ф. Голова, М.С. Пушкаря, Я.В. Соколова, В.Ф. Палія та інших.

В.Д. Базилевич і В.В. Ільїн справедливо зазначають: “Перехід від індустріального до духовно-інформаційного суспільства, трансформація моделей економічного розвитку під впливом глобалізації економіки, інтелектуалізація праці, дематеріалізація виробництва та перетворення людського капіталу на домінують економічного розвитку породжують принципово нові проблеми, які потребують інших концептуальних рішень і переосмислення низки фундаментальних теоретико-методологічних принципів та понять економічної науки” [1, с. 13]. А. Бузгалін і А. Колганов відзначають: “Глобалізація виникає як безпосередня реакція на попередній розвиток: капітал, досягнувши гранично можливої концентрації в межах національних границь, неминує прагне реалізувати себе в більш широкому просторовому економічному континуумі й тим самим трансформується в

глобальний капітал” [18, с. 6]. Інформаційно-індустріальна стадія розвитку продуктивних сил є якісно новим ступенем матеріально-технічної бази суспільства, якій відповідає як якісно нова суспільно-економічна система [21, с. 339], так і якісно новий господарський механізм. Визначення сутності, природи, основних напрямів і форм розвитку суспільства майбутнього впирається у визначення якісної новизни трьох основних параметрів: продуктивних сил (матеріально-технічної бази); суспільно-економічної системи; господарського механізму. Ю. Ішківа, ґрунтуючись на теорії К. Маркса, дослідив зміни у кругообороту капіталу в ХХ ст. На його думку, спостерігається перехід від індустріального до фінансового та інвестиційного капіталізму, що, в свою чергу, зумовило перехід від парадигми обліку продуктивного капіталу до парадигми позикового або фіктивного капіталу і, виходячи з цього, він виокремлює кругообіг реального і фіктивного капіталу [6, с. 406].

Перехід до якісно нового ступеня розвитку суспільства та його продуктивних сил яскраво видно на прикладі розвинених країн Заходу, також здійснюється на свій манер він і в сучасній Україні, але його гальмують деякі необґрунтовані економічні реформи. Незважаючи на розгортання цього процесу, на сьогоднішній день можна визначити лише окремі риси і тенденції формування інформаційно-індустріального суспільства.

Викладення основного матеріалу. В ракурсі утвердження в людському суспільстві якісно нової суспільно-економічної системи, нам видається найбільш прийнятною позиція Ларіонова І.К., конкретизована ним стосовно особливостей сьогодення, який вважає, що необхідно формувати орієнтовану на розкриття творчих потенцій особистості соціально-економічну систему, яка спирається на безперервність національно-історичних традицій. Вони, у свою чергу, проєктуються на постіндустріальну стадію розвитку, який забезпечує в перспективі синтез цивілізації та культури, що розвиває інформаційно-екологічну економіку. Вона поєднує в собі кращі риси як ринково-капіталістичного, так і планово-розподільного господарства навколо стержня національно-державних інтересів країни [21, с. 341].

При цьому процес інтеграції національних держав в єдине людське суспільство, а національних економік – у єдине світове господарство бачиться не у вигляді злиття держав та їхніх економік у єдине неструктуроване ціле, а в якості синтезу національних держав і економік в певну інтегральну спільноту, але при збереженні національних держав, відповідно – щодо відокремлених національних економік, з урахуванням об'єктивних відмінностей національно-державних інтересів країн світу.

В ракурсі господарського механізму, вочевидь, також повинна позначатися специфіка тієї чи іншої країни. Загальні основи і закономірності господарського механізму на стадії екогуманізму (від др. гр. οἶκος – дім, житло та лат. *humanitas* – людяність; деякі автори ототожнюють це поняття з постіндустріальною або інформаційною стадією розвитку суспільства) [20] також мають місце і вимагають ретельного вивчення. У числі цих загальних основ принципово важливе значення мають якісно нові гроші, інформаційні за своєю природою та

електронні за своїми носіями [8, с. 71], а також корпоративний механізм господарювання наукомісткої орієнтації [11, с.146-156].

В ракурсі інформаційно-індустріальної стадії розвитку продуктивних сил можна виділити ті елементи, тенденції розвитку та закономірності, які мають принципове значення для з'ясування особливостей протікання кругообороту капіталу.

1. У споживчій вартості готової продукції істотно зростає значення її інформаційної складової (конструкції та технологічного втілення науково-технічних розробок).

2. У процесі виготовлення продукції провідну роль відіграють науково-технічні та організаційно-управлінські розробки, в той час як сам процес матеріального виробництва перетворюється в уречевлення інтелектуально-інформаційної діяльності.

3. Реальні цінності, як і раніше, створюються працею в сфері матеріального виробництва. Сама по собі інтелектуально-інформаційна праця не здатна створювати якихось реальних цінностей, проте, будучи поєднаною зі сферою матеріального виробництва, вона здатна виступати множителем (мультиплікатором) цінності (вартості) продукції, збільшуючи її в низці випадків в десятки, сотні, тисячі і т.д. разів.

4. Наука, освіта та управління не тільки стають сферами продуктивної діяльності, а й перетворюються на провідний чинник розвитку продуктивних сил.

5. Поява якісно нових зразків техніки і технологій призводить до різкого посилення і прискорення морального зносу основного капіталу, особливо машин і устаткування. Відповідно до цього закономірною стає прискорена заміна машин і устаткування.

6. На противагу тенденції прискореної заміни машин і устаткування, визріває тенденція збільшення термінів служби будівель і споруд за рахунок:

а) використання більш досконалих технологій і техніки при їх спорудженні;

б) застосування все більш досконалих будівельних матеріалів та напівфабрикатів;

в) таких конструкцій та архітектури будівель і споруд, які дозволяють неодноразово монтувати в них різноманітні машини і обладнання.

7. Поширюється розробка і впровадження гнучких технологій, що дозволяють оперативно змінювати номенклатуру продукції, що випускається.

8. У сфері реального виробництва на порядок знижується чисельність працівників, у міру застосування інформаційних технологій і автоматизації виробництва, відповідно в структурі цінності (вартості) продукції знижується частка живої праці і зростає частка праці уречевленої.

9. У міру зростання продуктивності суспільної праці і все зростаючого, але не остаточного, витіснення живої праці з реального сектора економіки, все більша частина населення переміщується у сферу послуг, особливо побутового та туристично-розважального характеру. При цьому повинні формуватися механізми державного регулювання, які б забезпечували перерозподіл цінностей, що створюються в реальному секторі економіки, в сферу послуг і на користь зайнятих у ній працівників.

10. Інформаційно-інтелектуальна складова стає все більш важливою частиною собівартості й ціни продукції.

11. Зростає, часто на порядок, рівень оплати праці найбільш кваліфікованих працівників у сфері інформаційно-управлінської праці.

12. Користування окремими видами інтелектуально-інформаційних потоків та послуг повинно бути загальнодоступним, а тому й безкоштовним, що необхідно для швидкого і сталого розвитку всього суспільства та його продуктивних сил. Користування іншими видами інтелектуально-інформаційних потоків і послуг має бути платним, що необхідно для матеріальної винагороди тих, хто генерує інтелектуально-інформаційні цінності та забезпечує функціонування інфраструктури їх зберігання і розповсюдження. Відповідно, на кожній стадії розвитку

суспільства та його продуктивних сил, необхідно дотримуватися оптимального співвідношення між безкоштовним і платним користуванням продукцією інтелектуально-інформаційної праці.

13. Продукт інтелектуально-інформаційної діяльності має суспільну цінність, у тому числі і ціну, в разі його продажу, тільки на рівні найвищої якості й останніх досягнень. Якщо матеріально-речова продукція, в силу її обмеженості та дефіцитності, потрібна суспільству не тільки в своїх найкращих зразках, а й посередніх (наприклад, на всіх жителів найкращою одягу і взуття не вистачить, а одягатися і взуватися потрібно всім), то інтелектуально-інформаційний продукт має сенс використовувати тільки в його найкращій якості, оскільки він порівняно легко піддається копіюванню та розповсюдженню. Наприклад, якщо сконструйована більш досконала машина або створена найкраща на даний момент технологія, то навіть самі гарні по собі, але більш низького рівня, техніка і технологія вже нікому не потрібні (якщо, звичайно, доступ до техніки і технології більш високого рівня не закритий для частини їх потенційних споживачів).

14. Головною, провідною цінністю в суспільстві, відповідно переважаючою частиною суспільного багатства стає інформація, що розуміється в найширшому сенсі слова, починаючи від відкриттів, винаходів, науково-технічних і технологічних розробок і закінчуючи масивами найрізноманітнішої інформації.

15. Поява більш досконалого інтелектуального продукту знецінює цінність (і вартість) передуючого йому за призначенням інтелектуально-інформаційного продукту, якою б великою ця цінність (вартість) не була напередодні свого знецінення.

16. Наука, освіта та впровадження інтегруються в єдиний комплекс.

17. З розвитком науково-технічного прогресу, зростанням номенклатури виробленої продукції, товарів і послуг, появою все нових відкриттів та винаходів, знаходженням нових способів використання природних ресурсів і створенням принципово нових матеріалів, ускладненням господарських зв'язків різко зростають альтернативні можливості комбінування факторів виробництва, відповідно зростає значення роль праці з організації та управління таким комбінуванням.

18. Праця чи продукт праці в гуманітарній сфері, в культурі та мистецтві, будучи різновидом інтелектуально-інформаційного праці та її продукції грає все зростаючу роль в тому сенсі, що створює фундамент розвитку у всіх галузях життєдіяльності суспільства, в тому числі й у виробничо-господарській сфері діяльності.

19. Безмірно зростає значення екологічного чинника у виробничо-господарській діяльності, причому не тільки щодо природи, але й до людини. Новітні технології повинні одночасно забезпечувати збереження і відродження природи, і відповідати здоровому способу життя і прояву творчого потенціалу людини.

20. Новітні технології, що відповідають інформаційно-індустріальній стадії розвитку продуктивних сил, дозволяють одночасно на порядок підвищити рівень продуктивності суспільної праці, і не тільки зберігати природну сферу проживання людини, а й відроджувати та облагороджувати її.

21. Новітня техніка і технологія охоплюють не тільки машини й устаткування, а й створення принципово нових матеріалів, у зв'язку з чим науково-технічний прогрес втілюється не тільки по лінії основних фондів, але й оборотних. В нанотехнологіях, тобто створенні приладів і механізмів на молекулярному і навіть атомному рівнях, удосконалення машин і устаткування в даному випадку на мікрорівні мікроструктур зливається в єдине ціле зі створенням нових видів матеріалів.

22. Зростання продуктивності праці на інформаційно-індустріальній стадії розвитку продуктивних сил дозволяє:

а) забезпечити повний матеріальний комфорт кожному жителю планети, а також оптимальний набір продуктів харчування із забезпеченням доступу кожній людині до накопиченого масиву фундаментальної інформації;

б) створити умови для процвітаючого життя всьому людству, без руйнування місця існування людини;

в) створити такі робочі місця та їх структуру, які дозволять в кожній людині проявити свій творчий потенціал, що, в свою чергу, за принципом зворотного зв'язку, на кілька порядків підвищить продуктивну силу суспільної праці.

Все це зумовлює формування нових об'єктів бухгалтерського обліку і контролю. Виходячи з названих вище процесів в перетворенні матеріально-технічної бази суспільства, в умовах становлення інформаційно-індустріальної стадії розвитку продуктивних сил, розглянемо вплив цих процесів на кругообіг капіталу.

У процесі повного циклу одного обороту капітал проходить такі стадії:

1) на першій стадії капітал у грошовій формі (Кг) авансується в конкретні фактори виробництва – засоби праці, предмети праці – перетворюючись тим самим у продуктивну форму;

2) на другій стадії продуктивний капітал (Кпр) в процесі виготовлення продукції поступово перетворюється в товарну форму, яка включає форму вироблених послуг;

3) на третій стадії товарний капітал (Кт) у міру реалізації вироблених товарів і послуг перетворюється в грошовий капітал.

На третій стадії кругообороту капіталу ($T' - \Gamma'$) найбільш чітко проявляється надлишок вартості над авансованою на початку кругообороту капіталу вартістю ($\Gamma - M, Zv, Pс$), що знаходить вираз у створенні вартості додаткового продукту (додаткової вартості). Цей процес формально виражається у вигляді:

$$\begin{aligned} T' &= T + m, \\ \Gamma' &= \Gamma + e \end{aligned} \quad (1)$$

де T, T' – товарна продукція до і після обороту;
 Γ, Γ' – грошові кошти, авансовані у виробництво та отримані у результаті виробництва;

Zv – засоби виробництва;

$Pс$ – робоча сила;

M – матеріали.

Становлення інформаційно-індустріальної стадії розвитку продуктивних сил не може не вплинути кардинальним чином на економічну природу і структуру додаткового продукту, його вартість. Спробуємо виявити характер і механізм такого впливу.

Механізм утворення додаткової вартості, представлено К. Марксом у його праці "Капітал". Однак цей механізм не здатний адекватно пояснити виникнення додаткового продукту і прибутку на основі розробки і застосування новітніх технологій.

Так, у Західній Європі вже багато років тому практикується такий підбір висівних сортів зерна (відповідно до структури випікання хлібобулочних виробів, яка визначається заздалегідь на основі вивчення попиту), що дає максимальний вихід хліба. В основі такого комбінування висівного зерна лежить той факт, що на один і той же різновид хлібобулочного виробу виходить різна вага продукту, в залежності від того, який вид зерна був обраний при посівах. В результаті, через забезпечення ефективного підбору сортів зерна суспільство отримує додаткову кількість хлібобулочних виробів без будь-яких витрат у процесі їх виробництва.

Очевидна наявність додаткового продукту, який ніяк не може бути віднесений до додаткової вартості, утвореної відповідно до теорії К. Маркса.

В основі додаткового продукту, в даному випадку лежить комбінаційний економічний ефект, який часто називають синергічним або синергетичним економічним ефектом [8, с.272-364; 11, с.76-81; 12, с.364]

В. Мотильов розрізняє кількісне і якісне економічне зростання в системі суспільного відтворення, стверджуючи, що в умовах якісного росту додатковий продукт утворюється у вигляді синергетичного економічного ефекту, який вищезазначений автор визначає як різницю між інтегрованою цінністю (вартістю) усіх факторів виробництва, втілених у готову продукцію і механічною сумою цих же факторів, за умови ефективного їх комбінування в процесі відтворення [13, с. 202].

Термін "синергетичний ефект" або "синергічний" (від слова "синергетика") прийшов у економіку з кібернетики. Нам видається більш вдалим вживати термін комбінаційний економічний ефект, хоча і проти названого вище терміну у нас немає принципових заперечень.

Комбінаційний економічний ефект (КЕФ) – це надлишок цінності (вартості) готової продукції над механічною сумою всіх чинників виробництва, спожитих при виготовленні цієї продукції, хоча при оцінці цих факторів до уваги береться не вартість (цінність) робочої сили, а цінність (вартість) затраченої праці [9, с. 763].

Очевидно, що КЕФ виникає лише при ефективному комбінуванні факторів виробництва в процесі виготовлення продукції. При їх неефективному комбінуванні має місце феномен антиефективного виробництва, коли цінність (вартість) готової продукції менша, ніж механічна сума всіх факторів виробництва, спожитих при її виготовленні, включаючи вартість (цінність) витрат праці.

Додаткова вартість як різниця між вартістю, створеною працею працівника та вартістю його робочої сили, теж має місце в системі суспільного відтворення, що здійснюється відповідно до механізму, розкритим К. Марксом в його "Капіталі". Однак, наша суперечність з К. Марксом полягає в тому, що ми не розглядаємо виробництво і привласнення додаткової вартості на основі експлуатації найманої праці в якості універсальної ситуації, яка має місце при будь-якому варіанті найму робітника в ході капіталістичного виробництва. Такий вид найму працівника у вигляді купівлі його робочої сили ми розглядаємо як один з можливих варіантів найму. Іншими варіантами найму працівника можуть бути такі: оплата витрат праці; оплата результатів праці; оплата витрат та результатів праці одночасно. В основі додаткового продукту, в залежності від характеру найму робочої сили та ефективності комбінування факторів виробництва, можуть лежати наведені нижче елементи:

1) тільки додаткова вартість (у тому розумінні, в якому її розкрив К. Маркс в "Капіталі");

2) тільки комбінаційний економічний ефект;

3) частково додана вартість, частково комбінаційний економічний ефект, причому, в залежності від конкретної економічної ситуації, при домінуванні того чи іншого.

Різниця в джерелах освіти доданого продукту можуть бути представлені за допомогою рис. 1.

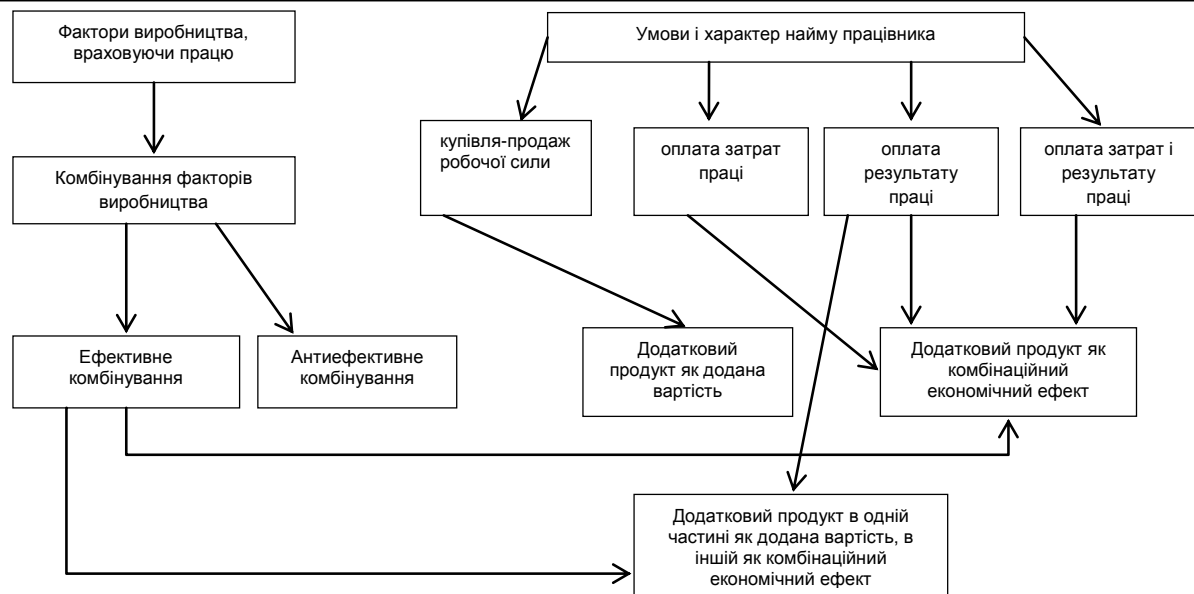

Рис. 1. Утворення додаткового продукту в процесі виробничої діяльності

При аналізі наведеної схеми потрібно мати на увазі, що результат праці не рівнозначний комбінаційному економічному ефекту, який виникає саме в результаті комбінування всіх факторів виробництва, в тому числі і праці. Сама праця як один з факторів виробництва, нехай і ведучий, має, крім того, свою власну результативність або продуктивність, яка властива саме йому як фактору виробництва. Наприклад, один працівник може виробляти в день 100 виробів, а інший – 120. Очевидно, що результативність (продуктивність) праці в обох працівників різна. Але ця різниця ще далеко не є відмінністю у створенні комбінаційного економічного ефекту, який визначається в результаті комбінування і взаємодії всіх факторів виробництва без винятку, а не тільки праці, в процесі виготовлення продукції.

Можливості комбінування факторів виробництва, а тим більше можливості їх все більш ефективного комбінування, на порядок зростають на інформаційно-індустріальній стадії розвитку продуктивних сил.

По мірі становлення в суспільстві інформаційно-індустріальної стадії розвитку продуктивних сил, відбувається підйом всього суспільного організму по ступенях соціальної зрілості, чому відповідає: а) посилення позицій робітника на ринку праці; б) зростання ступеня соціальної захищеності людини. Обидва ці моменти породжують тенденцію до витіснення купівлі-продажу робочої сили в процесі її найму оплатою праці за його витратами і результатами. Відповідно, в складі вартості доданого продукту скорочується частка доданої вартості при зростанні величини вартості доданого продукту за рахунок зростання в ньому тієї його частини, яка є результатом комбінаційного економічного ефекту.

При всьому вищевикладеному, елементи формули кругообороту (1) отримують конкретизацію:

$$\begin{aligned} T' &= T + m(DB \Rightarrow 0; KEФ \Rightarrow \infty); \\ G' &= G + a(DB \Rightarrow 0; KEФ \Rightarrow \infty), \end{aligned} \quad (2)$$

де ДВ – додана вартість;

КЕФ – комбінаційний економічний ефект.

Комбінаційний економічний ефект виникає в результаті діяльності висококваліфікованої праці, що реалізує свій творчий потенціал, насамперед у двох сферах – в науці та управлінні. Продукцією цих сфер є інформація і комбінування організації та управління, що розуміються в найширшому сенсі слова.

Як уже зазначалося, в суспільстві необхідне поєднання безплатності-загальнодоступності та адресної платності при споживанні специфічної продукції цих двох видів праці, яким, поряд з працею в сфері освіти, а також культури і мистецтва, належить вирішальна роль на інформаційно-індустріальній стадії розвитку.

Якщо стосовно науки елемент безплатності в поширенні частини інформації очевидний, то відносно організаційно-управлінської праці потрібно звернути увагу на те, що при оплаті його витрат відповідним управлінням, споживання в масштабі суспільства багатьох організаційно-управлінських рішень носить безплатний характер.

Якщо в індустріальну епоху центральною проблемою кругообороту капіталу є діалектика перервності і безперервності стадій та фаз руху капіталу, то в інформаційно-індустріальну епоху на цю діалектику накладається діалектика платності і безплатності надання результатів праці в сферах науки і комбінуванні організації та управління.

При цьому формула кругообороту капіталу конкретизується наступним чином (рис. 2).

При зростанні частки та абсолютної величини КЕФ в складі вартості доданого продукту, з відповідним зростанням його величини, одночасно посилюється монополізм щодо невеликої частини особливо висококваліфікованих кадрів, які володіють творчим потенціалом, що виражається, крім іншого, в монополно високій оплаті їхньої праці. Однак, така оплата, як правило, з надлишком компенсується вартістю комбінаційного економічного ефекту, створюваного їх працею.

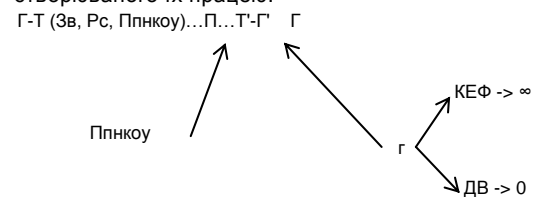

Рис. 2. Конкретизація кругообороту капіталу де Плнкоу – продукт праці в науці та комбінування організації та управлінні.

Науково-технічний прогрес, швидкість і масштаби якого значно зростають на інформаційно-індустріальній стадії розвитку продуктивних сил, створює нижченаведені елементи матеріально-технічного прогресу.

По-перше, забезпечується не тільки механізація, а й автоматизація вантажно-розвантажувальних робіт.

По-друге, забезпечується сприятливий режим зберігання товарно-матеріальних цінностей і відповідно високий рівень безпеки.

По-третє, все більш технічно досконаліми, надійними і при тому економічними стають транспортні засоби.

По-четверте, кількісно розростається і якісно вдосконалюється мережа доріг, а також їх інфраструктура, як і інфраструктура повітряного та водного транспорту.

По-п'яте, рух засобів виробництва та оптових партій предметів споживання всіляко і всебічно інформатизуються на базі поліпшення комп'ютерної техніки та вдосконалення комп'ютерних програм.

Названі вище елементи науково-технічного прогресу в сфері товароруку здійснюють нижченаведений вплив на кругооборот капіталу.

1. Виробничі запаси та готову продукцію стає все більш вигідним концентрувати не на складах підприємств-споживачів або підприємств-виробників, а на великих, технічно високо оснащених базах і складах, що дозволяє: а) забезпечувати високу мобільність запасів; б) застосовувати найбільш ефективні технології навантаження-розвантаження, зберігання і транспортування вантажів; в) економити в масштабі суспільства на витратах по зберіганню, транспортуванню, навантаженню-розвантаженню засобів виробництва і готової продукції, відповідно виплачуючи частину цієї економії у вигляді прибутку великим базам і складам, а іншу частину зменшених витрат відносити на зниження витрат обороту підприємства.

2. Кожне підприємство опиняється в оточенні мережі спеціалізованих баз і складів, які постачають йому необхідні засоби виробництва, а також мережу інших баз і складів, які приймають його продукцію для постачання підприємствам-споживачам, в роздрібну торговельну мережу або на експорт. Таким чином, практично навколо кожного підприємства створюється мезоекономічна мережа, в яку поряд з промисловими і сільськогосподарськими підприємствами органічно вмонтовані спеціалізовані бази та склади і транспортні підприємства, разом з відповідною їм інфраструктурою.

3. Значно прискорюється кругооборот капіталу підприємства, вмонтованого в охарактеризовану вище мезоекономічну мережу. При цьому прискорюється не тільки кругооборот і оборот грошового капіталу, а й реальний рух товарів.

За рахунок кращої організації виробничих поставок, інтенсифікується процес виробництва, в результаті чого збільшується його обсяг на тих самих виробничих потужностях і при тому ж самому контингенті працівників.

Розвиток методів маркетингу на базі комп'ютерного моніторингу попиту і перебігу продажів у поєднанні з розвитком гнучких технологій, дозволяє виробляти переважно потрібну споживачеві продукцію, з її адресною доставкою покупцеві. На цій основі разом з удосконаленням процесу товароруку на базі науково-технічного прогресу розвиваються нижченаведені тенденції:

1) Скорочується відносна величина виробничих запасів і готової продукції у всьому суспільстві по

відношенню до обсягів виробництва, причому не тільки на складах підприємств виробників і споживачів продукції, а й на складах і базах, які обслуговують багато підприємств.

2) Значно прискорюється міжгалузевий (мезоекономічний) кругооборот капіталу, а вже через це прискорюється рух коштів по всіх стадіях кругообороту й у кожного окремо взятого підприємства.

3) Істотно скорочується час впровадження у виробництво новітніх технологій та науково-технічних розробок.

Нерозумне з позицій суспільних інтересів використання науково-технічного прогресу на початкових стадіях інформаційно-індустріального суспільства призводить до істотних деформацій кругообороту капіталу на всіх його рівнях: мікро (підприємство), мезо (ланцюги міжгалузевих зв'язків), макро (національне господарство), мега (світове господарство).

Комп'ютерна революція, крім її різноманітного позитивного впливу на економіку, породила два величезні негативні наслідки.

По-перше, колосальний економічний ефект комп'ютеризації, пов'язаний з тим, що в кожному новому поколінні комп'ютерної техніки на порядок знижувалися витрати і одночасно на порядок збільшувалась результативність, був в істотній мірі використаний в якості товарного забезпечення спекулятивно-посередницьких угод, які стали наростати, мов сніговий ком. Якщо до початку третього тисячоліття обсяг виробництва в світі (сумарний ВВП) склав близько 49 трлн. доларів США, то спекулятивно-посередницькі операції в формі купівлі-продажу різного роду цінних паперів досягають щороку приблизно в 10 разів більшої суми, близько 500 трлн. доларів [10].

По-друге, комп'ютерна техніка в значній мірі стала використовуватися в якості матеріально-технічної бази спекулятивно-посередницьких угод, їх інтернаціоналізації, що різко збільшило обсяг спекулятивно-посередницького капіталу.

Збільшення, як абсолютне, так і відносне спекулятивно-посередницького капіталу вкрай негативно позначається на розвитку реального сектора економіки тим, що:

1) відвертає капітал від виробничого інвестування, скорочуючи обсяг реальних інвестицій;

2) скорочує місткість масового платоспроможного ринку, що також скорочує обсяг виробництва відносно можливостей, якими володіє суспільство.

В даному випадку спостерігається своєрідне поєднання негативних тенденцій розвитку людського суспільства.

Україна, в результаті реформ останніх двох десятиліть, входить в русло світового прогресу. В постіндустріальну стадію пріоритетними галузями розвитку стають наука, інновації, освіта та технології. На жаль, ці галузі в Україні розвиваються низькими темпами, що свідчить про те, що наша країна тільки наближається до постіндустріальної епохи. Такі висновки ґрунтуються на аналізі таблиць, наведених нижче.

Таблиця 1. Фінансування наукових та науково-технічних робіт за секторами діяльності [14, с. 81]

	2000		2005		2009		2010	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Всього	2046339,0	100,0	5160399,8	100,0	7822209,8	100,0	8995893,9	100,0
державний сектор	740980,3	36,2	1556935,1	30,2	3025558,4	38,7	3274433,9	36,4
підприємницький сектор	1202417,1	58,8	3359716,8	65,1	4284503,7	54,8	5156185,7	57,3
сектор вищої освіти	102836,4	5,0	243747,9	4,7	511935,4	6,5	565054,2	6,3
приватний неприбутковий сектор	105,2	0,0	-	30,2	212,3	0,0	220,1	0,0

Аналізуючи дані таблиці 1 бачимо, що за останні 10 років фінансування наукових розробок зросло більш, ніж у

чотири рази, при цьому у структурі фінансування головне місце займає підприємницький сектор.

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у 2010 році [14, с. 31]

Галузі економіки	Середня заробітна плата	
	грн.	у % до середнього рівня по економіці
Усього	2239,0	100,0
Освіта і наука	1889,0	84,3
Фінансова діяльність	4601,0	205,5
Державне управління	2747,0	122,7
Промисловість	2580,0	115,2
Будівництво	1754,0	78,3

Наведена таблиця 2 містить дані про співвідношення середньомісячної номінальної нарахованої заробітної плати працівників освіти, науки, державного управління, будівництва, а також фінансово-кредитних установ із середнім по Україні рівнем.

Рівень зарплати в науці та освіті має бути значно вище середнього, оскільки саме від цих сфер в першу чергу і головним чином залежить прогрес людського суспільства та розвиток продуктивних сил. Відповідно більш висока заробітна плата повинна не тільки гідно винагороджувати

працю в цих сферах, а й сприяти притоку в них найбільш талановитих і активних людей. В Україні склалася протилежна ситуація. Так, в 2010 році рівень зарплати в сфері освіти склав 84,3% від середнього по Україні. Зарплата у сфері фінансів, промисловості виявилася в півтора-два з лишнім рази вище, ніж в освіті і науці. Це спричиняє відтік кваліфікованих, високоосвічених працівників з науки і освіти у різні сфери бізнесу, що не сприяє розвитку першої.

Таблиця 3. Чисельність працівників наукових організацій (тис. осіб) [16, с. 194]

Роки	Працівники основної діяльності	У тому числі фахівці, зайняті науковою та науково-технічною роботою			Допоміжний персонал	Працівники, зайняті науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом
		всього	у тому числі			
			доктори наук	кандидати наук		
1991	449,8	295,0	3,4	27,8	103,1	36,1
1995	293,1	179,8	4,1	22,9	62,8	41,7
2000	188,0	120,8	4,1	17,9	35,6	53,9
2005	170,6	105,5	4,2	17,0	32,0	68,5
2010	141,1	89,6	4,5	17,0	26,0	69,4

Чисельність персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками, за останні двадцять років знизилася більше, ніж в 3 рази (з 295,0 тис. осіб до 89,6 тис. осіб). Збереження такої тенденції може негативно позначитися на подальшому розвитку науки і освіти в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, в ході ринкових реформ двох останніх десятиліть, наша країна будувала інформаційно-індустріальне суспільство. Нині вже з'явилися результати цих реформ і Україна входить в русло загальнолюдського прогресу. Однак залишається невирішеною ще низка проблем, зокрема необхідність технічного і технологічного переоснащення підприємств, приділення більшої уваги розвитку науки й освіти. А це, в свою чергу, прискорить кругообіг капіталу, підвищить ефективність кругообігів, що дозволить підвищити прибутковість підприємств, повніше задовольняти соціальні потреби. Подальший розвиток продуктивних сил та його вплив на кругообіг капіталу можуть стати об'єктом майбутніх досліджень.

Список використаних літературних джерел:

1. *Базилевич В.Д.* Інтелектуальна власність: креатини метафізичного пошуку / В.Д.Базилевич, В.В.Ільїн. – К.: 2008. – 687 с. 2. *Бард В.* Финансово-инвестиционный комплекс / В.Бард – М.: Финансы и статистика, 1988. – 329 с. 3. *Брагин Н.И.* Государство и рынок / И.Н.Брагин – М.: 2000. – 339 с. 4. *Бухгалтерський облік*: [навч. посібник] / За ред. проф. Ф.Ф.Бутинця. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 448 с. 5. *Вернимонт Д.Л.* Финансовые потоки и реальная экономика / Д.Л.Вернимонт // Предпринимательство. – 1998. – № 4. – С. 140-147. 6. *Голов С.Ф.* Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С.Ф.Голов. – К.: ЦНП, 2007. – 522 с. 7. *Економічний потенціал підприємства обліково-статистичний та інформаційно-технологічний контексти*: [монографія / за наук. ред. чл.-кор. НАН України О.Г.Осауленка] / М.П.Войнаренко, О.Г.Осауленко, Л.В.Скоробагата, В.О.Шевчук. – К.: Держкомстат України, 2010. – 282 с. 8. *Ларионов И.К.* Финансово-промышленные группы: [под ред. Ларионова И.К.] / И.К.Ларионов, Т.Р.Тимербулатов – М.: МУПК, 2000. –

183 с. 9. *Маркс К.* Капитал: [Соч. – 2-е изд Т. 23, 24, 25] / К.Маркс, Ф.Энгельс. – М.: 1960. – 907 с. 10. *Мировая экономика* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=world&table=gracia> 11. *Мотылев В.* Учет синергетического эффекта при построении системы налогообложения / В.Мотылев // Предпринимательство. – 1990. – №2. – С.146-156. 12. *Мотылев В.* Мезоэкономика / В.Мотылев – М.: 2001. – 443 с. 13. *Мотылев В.* Экономическая теория / О предмете бухгалтерского учета / В.Ф.Палий // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 5. – С. 55–58. 14. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник*. – К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2011. – 282 с. 15. *Палий В.Ф.* О предмете бухгалтерского учета / В.Ф.Палий // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 5. – С. 55–58. 16. *Праця України у 2010 році*: статистичний збірник. – К.: 2011. – 325 с. 17. *Пушкар М.С.* Створення інтелектуальної системи обліку: [монографія] / М.С.Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 152 с. 18. *Сіденко В.Р.* Проблеми формування моделі національного економічного розвитку в контексті глобалізації / В.Р.Сіденко // Вісник Київського торговельно-економічного університету. – 2008. – № 1. – С. 5-14. 19. *Соколов Я.В.* История бухгалтерского учета / Я.В.Соколов, В.Я.Соколов/ – М.: Финансы и статистика, 2004. – 272 с. 20. *Экологическая философия. Биозтика. Экогуманизм.* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://turboreferat.ru/ethics/jekologicheskaya-filosofiya-biojetika-jekogumanizm/28044-136503-page2.html> 21. *Экономическая теория*: [под ред. Ларионова И.К.] – М.: Издательский Дом "Дашков и Ко". 2001. – 732 с.

КАМІНСЬКА Тетяна Григорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси:

– облік і контроль капіталу.

Стаття надійшла до редакції: 18.02.2013 р.